

<https://doi.org/10.15407/socium2022.02.051>
УДК 316.6:159.964

Creative Commons Attribution 4.0 International

Новаченко Т.В., д-р наук держ. упр., доц., професор кафедри публічного управління та адміністрування Державного університету телекомунікацій, вул. Солом'янська, 7, Київ, 03110, Україна, email: tatnov9@yahoo.com, ORCID iD: <https://orcid.org/0000-0002-7306-0712>

СУСПІЛЬНЕ УЯВНЕ ЯК СУЧАСНИЙ МЕХАНІЗМ СОЛІДАРИЗАЦІЇ УКРАЇНСЬКОЇ НАЦІЇ

Стаття присвячена актуальній проблемі щодо визначення сучасних механізмів солідаризації української нації, одним з яких постає суспільне уявне. Методологічною основою представленої розвідки постає науковий доробок Г. Юнга, фундатора однієї з філософських концепцій колективного несвідомого; праці французьких учених – Ж. Дюрана, автора концепції імажінера – уявний, який наголошує, що оточуючий світ є результатом вільної гри уяви та сучасного французького вченого соціолога М. Маффесолі, наскрізною проблемою досліджень якого також постає феномен соціального уявного, його втілення в соціальних і символічних формах та низки українських вчених-архетипістів, зокрема, Е. Афоніна, Д. Зайця, А. Мартинова, В. Плюща та В. Танчера. За підсумками аналізу представлених напрацювань, ми отримали основи для розгортання особливої “онтології імажінера” – уявного образу, який завжди є конкретним. Певне “забарвлення” уявного образу надають ті смислові значення, що запам'ятовуються людиною відповідно до певних об'єктів реальності, зокрема політичних, а також узагальненого уявного образу як ідеалу дій, думок, почуттів і поведінки, що відповідає архетипу “Самість”, визначає психологічну цілісність окремого індивіда. Підтверджено, що людина утримує у пам'яті лише найважливіші характеристики об'єкта, які складають “завершений” уявний образ, однак він може втрачати зв'язок з конкретним об'єктом, зберігаючи його типові риси. Саме цей факт надає змогу констатувати, що тип узагальненого уявного образу постає як суспільне уявне, що впливає на творення реальності. Водночас завдяки горизонтальним соціальним зв'язкам і різноманіттю індивідуального уявного, досягається “органічна” (за Е. Дюркгеймом) солідарність, що постає своєрідною стратегією мобілізації соціуму, особливо в період серйозних криз або загроз. Суспільна уява складає “завершений” уявний образ, який може втрачати зв'язок з конкретним об'єктом, проте зберігати його типові риси, що дозволяє визначати її архетипною матрицею та сучасним механізмом солідаризації української нації.

Ключові слова: уява, індивідуальна уява, суспільна уява, образ, завершений уявний образ, архетип, солідаризація.

Novachenko T.V., Dr Habil (Public Administration), Associate Professor, Professor of the department for public administration, State University of Telecommunications, 7, Solomianska Str., Kyiv, 03110, Ukraine, email: tatnov9@yahoo.com, ORCID iD: <https://orcid.org/0000-0002-7306-0712>

PUBLIC IMAGINATION AS A MODERN MECHANISM OF SOLIDARIZATION IN THE UKRAINIAN NATION

The article is devoted to the pressing issue of defining modern solidarity mechanisms in the Ukrainian nation, one of which is the public imagination. The methodological basis of the presented intelligence is the scientific work of C.G. Jung, the founder of one of the philosophical concepts of the collective unconscious; the work of French scientist – G. Durand, author of the concept of l'imaginaire – imaginary, who emphasizes that the world around us is the result of a free play of imagination, and

modern French sociologist M. Maffesoli, – a cross-cutting problem of his research also poses the phenomenon of its social imaginary embodiment in social and symbolic forms, and several Ukrainian architects – E. Afonin, D. Zaiets, A. Martynov, V. Pliushch, V. Tancher. Based on the analysis of the presented works, the author has obtained the basis for developing a unique “ontology of the imager” – an imaginary image that is always specific. One or another “colour” of the imaginary image gives the semantic meanings that a person remembers following particular objects of reality, including political, as well as a generalized imaginary image as an ideal of actions, thoughts, feelings, and behaviour corresponding to the archetype “Self”, determining the psychological integrity of the individual. It has been confirmed that a person remembers only the most essential characteristics of an object, which constitute a “complete” imaginary image. Still, they may lose touch with a particular object, retaining its typical features. This fact makes it possible to state that the type of generalized imaginary image appears as a social imaginary that influences reality creation. At the same time, due to horizontal social ties and the diversity of the individual imagination, “organic” (according to E. Durkheim) solidarity is achieved, which is a kind of strategy to mobilize society, especially in times of severe crises or threats. The public imagination is a “complete” imaginary image, which may lose touch with a particular object but retain its typical features, which allows us to determine its archetypal matrix and modern mechanism of solidarity of the Ukrainian nation.

Keywords: *imagination, individual imagination, public imagination, image, completed imaginary image, archetype, solidarity.*

Початок третього десятиліття XXI ст. можна охарактеризувати як період продовження системного прояву глобальних, регіональних, національних, міждержавних, конфесійних, соціокультурних, корпоративних і персональних образ, амбіцій та нерезалізованих мріїв минулого століття. Нове покоління “суверенних громадян глобалізованого світу” не задоволене наявним світовим порядком, який не здатен швидко й енергійно реагувати на сучасні виклики та загрози. Так, системи багаторівневого управління вже третє десятиріччя у різних сферах суспільного розвитку дають збій, а світова система безпеки, побудована на принципах колективної відповідальності, є недостатньо ефективною. Тому розробка нових “правил гри” між впливовими державами та націями, пошук власної траєкторії суспільного розвитку, форми існування, моделі управління охопили окремі регіони світу, народи, нації та держави. Безсумнівною є наявність конфлікту – крах багатьох гасел миру, порядку та прогресу, що призвело до тотальної кризи, яка продовжується і нині, реально проявляється у збройних конфліктах, зокрема у повномасштабній війні, яку 24.02.2022 р. Росія розв’язала проти України.

У цих умовах пошук і застосування сучасних механізмів щодо солідаризації українського суспільства не викликає сумнівів, оскільки реалізація різними соціальними групами погоджених дій (викликає синергетичний ефект) виникнення цілісної інтелектуальної, психологічної та фізичної спроможності, що реалізується в успішному досягненні окресленої мети.

Представлена стаття ґрунтується на працях французьких учених: соціолога, антрополога, релігієзнавця, дослідника форм і функцій уявного Ж. Дюрана та його учня, сучасного вченого-соціолога М. Маффесолі.

Вивчення доробку Ж. Дюрана “Антропологічні структури уяви” дозволяє констатувати, що уяву вчений визначає первинною, а її зміст окреслює міфами, архетипами,

символами та сюжетами, що створює внутрішній вимір об'єктів і суб'єктів світу. Ж. Дюран вводить у науковий обіг поняття “імажінер”¹ і наголошує, що це єдине, що існує, а оточуючий світ є результатом вільної гри уяви [1]. Наукові розробки М. Маффесолі, зокрема праця “Хвала релятивізму”, що перекладена українською мовою, присвячено множинним феноменам постмодерної² (нинішньої епохи) глобальній масовізації, трансформаціям політики та політичної галузі, сфері повсякденного і перетворенням сакрального, святкового в повсякденності, підпорядкування та насильства, явищам номадизму та новим підставам ідентичності в сучасному світі. Наскрізною проблемою досліджень ученого є феномен уявного – його втілення в соціальних і символічних формах. М. Маффесолі наголошує, що постмодернізм повторно відновлює, але на іншому рівні, зв'язок з цінностями передмодернізму, коли інакшість становить відправну точку соціальних зв'язків.

Тому спільну волю, яка поза інтелектуальними конструкціями забезпечує міцність суспільства, ґрунтується на силі розуму – нематеріальній цінності, можна назвати суспільним уявним, оскільки не лише розум, але й емоції, імітації та віруси за сприяння засобів інтерактивного спілкування різного порядку стали нашими щоденними реаліями [2].

Вітчизняні вчені, які досліджують творчість Ж. Дюрана та М. Маффесолі, зокрема, Д. Заєць [3], В. Плющ, В. Танчер [4], Е. Афонін [5], зауважують, що у своїх наукових теоріях вчені аналізують актуальні феномени сучасності та характер взаємозв'язку між ними, який спостерігається в постмодерних суспільствах.

Життя сучасного суспільства складається з низки переживань, уявлень, повсякденних емоцій, що спонукає до створення соціальних мереж, віртуальних та інших спільнот і груп. Очевидною постає необхідність переосмислення множинних змін постмодерного українського суспільства шляхом застосування іноваційних наукових підходів, зокрема архетипного. Вагомим внеском у розвиток останнього стали наукові доробки засновника української школи архетипіки Е. Афоніна та чималої кількості науковців-одномудців, дослідження яких дозволяють окреслити нові грані розуміння соціальних, політичних, психологічних, культурологічних проблем постмодерну в контексті методології архетипіки [6].

Актуальність проблеми дозволила визначити **мету статті** – обґрунтувати феномен суспільного уявного, що постає сучасним механізмом солідаризації української нації.

Для сучасної епохи постмодерну характерними постають імплузивність і вибухоподібність множинних процесів, що спрямовані всередину, а не назовні. Тож її можна пов'язати з “тріумфом особистісної індивідуальності”, що відбувається на фоні внутрішнього пробудження будь-якої особистості, яка усвідомлює свою відповідальність

¹ Імажінер (франц. l'imaginaire) – уявний, вкладаючи у нього такі смисли: уява, як здатність (інстанція); уявне, що штучно відтворюється через фантазію; витоки (джерело) прояви фантазії; процес уяви; щось, що є спільним для усього.

² Постмодерн – сучасний цивілізаційний злам, що визначається як гіперреакція на крайнощі модерну та є часом інтенсивного прояву суспільних і природних проблем нової якості.

за процеси, що відбуваються в суспільстві та державі. Тому спостерігати й аналізувати поведінку певного політика в конкретній ситуації, стежити за його реакцією на події, контролювати інформацію, що може бути отримана, на перший погляд, не викликає труднощів. Проте процеси всередині системи “особистісного світу” як конкретного суб’єкта, так і оточуючих людей залишаються загадкою і можуть визначатися лише припущеннями, оскільки відповідно теорії *l’imaginaire*, особистісний світ людини існує у вигляді образів, ідей, абстрактних думок і ціннісних переваг. У цьому контексті важливою постає думка К. Юнга, який наголошував, що образи як єдина реальність, що постає в уяві, яку ми досягаємо безпосередньо, являють собою первинний вираз розуму та його енергетичної роботи, про яку ми не знаємо нічого, крім тих образів, які він поставляє [7, с. 25]. Тому, коли йдеться про пам’ять людини, то можна окреслити образи, як один з основних видів уявного, що в ній зберігаються. Іншими словами образ є одним з видів уявного.

Таким чином, уявні образи – це “зліпки” зовнішніх об’єктів, зроблені за допомогою органів сприйняття, що дозволяє відтворювати стан навколишнього світу, фіксувати переміщення об’єктів та їх прояви. Конкретна людина здатна запам’ятовувати уявні образи вербально разом з поняттями, узвичаєними в культурі певного суспільства, що згодом спрощує процес повернення інформації з пам’яті шляхом пред’явлення відповідного слова. Такі уявні образи завжди є конкретними, зокрема політичного забарвлення їм надають ті смислові значення, що запам’ятовуються людиною відповідно певних об’єктів реальності. Якщо смислові значення відсутні або не актуалізуються у пам’яті, то уявні образи не стають складовими особистісного політичного світу. Часто-густо уявні образи політиків створюються під впливом ЗМІ, однак вони можуть бути неповними та навіть хибними. Проте участь особистості у політичному житті шляхом проведення пікетування, відвідування мітингів або інших політичних зібрань, хоч фрагментарно, надають можливість кожній людині реально запам’ятати образ політика та пов’язані з цим політичні смислові значення, що певним чином впливають на її ставлення до нього. Наголосимо на значущості вербального виразу уявного образу, що неминуче підштовхує особистість до розкриття його смислового значення. Інакше кажучи, якщо людину просять дати словесний опис портрету політика, то в описі обов’язково будуть слова, що позначають його статус, ділові якості, роль у суспільстві тощо.

Таким чином, особистість відтворює не просто фізичний образ об’єкту, який характеризується, а його місце у символічному політичному світі: це слова-символи, які наповнені нейтральним сенсом (“видає закони”, “здійснює правосуддя”, “задовольняє суспільні потреби регіону”) або уявляються у вигляді оцінних характеристик на кшталт “ефективна виконавча влада”, “справедливе правосуддя”, “лідер”, “справжній лідер” тощо; це окремі епізоди, що запам’яталися людям з життя конкретних політиків і можуть органічно вписуватися ними у цілісний образ і бути додатковим критерієм, який визначає відповідність політика уявному образу – “запам’яталося його чотирьохгодинне інтерв’ю”, “запам’ятався прес-марафон Президента” “із ним місто реально захищене” тощо).

Отже, уявний образ, який зберігається в пам'яті, постає цілісним, що дозволяє зосереджувати знання про діяльність політиків, апарату або гілок влади, а також містить у собі почуті раніше думки.

К. Юнг зауважує, що кожна людина відповідно до своїх унікальних біологічних здібностей та індивідуального життєвого досвіду засвоює форми архетипу та його енергію по-своєму, не замислюючись ані про структуру, ані про несвідомий його зміст. Ще одним видом знань, що зберігаються в пам'яті людини, є узагальнений уявний образ – ідеал³ дій, думок, почуттів і поведінки, що відповідає архетипу “самість”, постає глибинним центром і визначає психологічну цілісність окремого індивіда [8].

Розвиток природи, згідно з ідеалом, постає специфічною людською формою життєдіяльності, оскільки передбачає спеціальне створення образу мети діяльності для її фактичного здійснення. Так, П. Брехон установив, що людина утримує у пам'яті не все різноманіття інформації про об'єкт, а лише те, що для неї є найважливішими характеристиками об'єкта, які і складають якийсь “завершений” уявний образ. Такий відносно стійкий образ може втрачати зв'язок з конкретним об'єктом, але зберігати при цьому його типові риси [9].

З огляду на це, тип узагальненого уявного образу постає як суспільне уявне. У поглядах на ідеали немає однаковості, проте всі ідеали мають одну спільну рису – вони прагнуть до чогось такого, що ще не досягнуто і є необхідним для розвитку та безпримусового співіснування індивідів у суспільстві.

У цьому контексті актуалізується думка М. Маффесолі про те, що визначальним тепер є піднесення особистості у своїй сутності, а не перевага вивченого знання. У цій площині виявляється архетипова основа радощів, насолод і болю, що походять від природи. Вчений наголошує, що ми перебуваємо в центрі постмодерністського трайбалізму – визначення початкового, первісного та того, що в людині ближче до гумусу.

Індивід здатний стати господарем своєї історії і таким чином творити з іншими людьми того ж типу Історію світу, “що є приводом для прояву людської теплоти та братської горизонтальності...” [10, с. 30].

На нашу думку, саме горизонтальні зв'язки індивідумів творять суспільне уявне і солідаризують⁴ суспільство. Солідаризм є соціально-політичною концепцією, що на противагу тези про класову боротьбу як рушійну силу суспільного розвитку, проголошує первинним і визначальним фактором життя будь-якого суспільства солідарність його членів.

Е. Дюркгейм (1858–1917 рр.), французький соціолог та етнолог, визначав суспільства з “механічною” та “органічною” солідарністю. Суспільство з механічною солідарністю характеризується лінійністю, свою згуртованість люди відчувають шляхом зв'язку через подібну роботу, навчання та спосіб життя. Органічна суспільна солідар-

³ Ідеал (франц. *ideal*, грец. *idea* – ідея, прототип), ідеальний образ, що визначає спосіб мислення та діяльності людини або суспільного класу.

⁴ Солідаризм (франц. *solidarisme*) – діючий заодно, спільність інтересів, однаковість.

ність характеризується різноманіттям, основою якого постає взаємозалежність і комплементаризм [11].

Проте вчений зауважує, що у патологічному стані, в якому може перебувати суспільство, спостерігаються аномальний поділ праці та функціональна неузгодженість елементів соціальної структури, що спричиняє небезпеку розвитку його аномії. У цих умовах одночасно можуть існувати взаємовиключні авторитети, уявні образи та ідеали, що неминуче призводить до конфлікту. Коли суспільство зводиться до неорганізованого натовпу, колективні уявлення, що виникають, можуть не тільки не збігатися, але й бути протилежними індивідуальним уявленням. Тому індивід може зазнавати тиску суспільства, де до безпосередніх дій сучасників приєднується дія попередніх поколінь і традицій.

Ліквідувати таку ситуацію можна шляхом поглиблення структурного поділу праці, яке дозволить соціальним структурам злагоджено та гармонійно функціонувати, а індивіду – реалізуватись як особистості, наділеної реальними правами та свободами [12].

П. Сорокін, американський соціолог і культуролог, посилаючись на Е. Дюркгейма, веде мову про такі форми солідарності, як солідарність, яка зумовлена схожістю взаємодіючих індивідів (механічна солідарність) і солідарність, що зумовлена відмінностями індивідів (органічна солідарність).

На нашу думку, у контексті “механічної” солідарності суспільні уявлення вибудовуються вертикально та підтримуються авторитарними засобами. Будь-які спроби особистісного або ціннісного вирізнення суворо караються. Суспільне уявне з “органічною” солідарністю творить реальність завдяки множинним індивідуальним уявним образам з горизонтальними соціальними зв’язками.

Таким чином, солідаризм постає своєрідною стратегією мобілізації соціуму, насамперед, у періоди серйозних криз або загроз, що наразі переживає Україна внаслідок повномасштабної війни, яку розпочала Росія. Очевидним постає підвищення мобілізаційних можливостей суспільства та керівництва держави за допомогою самоорганізації та взаємодії, роль яких усвідомлюється різними соціальними групами. Так, аналіз опитування, проведеного 01.03.2022 р. Соціологічною групою “Рейтинг”, показує високий рейтинг довіри щодо діяльності Збройних сил України – 98%; діяльності Президента України – 93%; дій місцевих голів – 84%⁵.

Відбувається взаємозалежний процес, високий рейтинг довіри до Збройних сил України, Президента України та дій місцевих голів встановлюються на основі соціального уявного, яке створювалося індивідуальним уявним, підтверджуючись їх жертівністю, відповідальністю, відкритістю, обмеженням, самообмеженням тощо. Інакше кажучи, завдяки індивідуальному уявному відкриваються можливості для пошуку шляхів узгодженості, партнерства, створення горизонтальних мереж, що неминуче акумулюється в “суспільному уявному”, спричиняє солідаризацію української нації.

⁵ Загальнонаціональне опитування: Україна в умовах війни (1 березня 2022). *Рейтинг*. URL: https://ratinggroup.ua/research/ukraine/obschenacionalnyu_opros_ukraina_v_usloviyah_voyny_1_marta_2022.html

На підтвердження представлених умовиводів доцільним убачається наведення декількох висловлювань Президента України В.О. Зеленського: одне озвучено ним 18.04.2022 р. в інтерв'ю американському каналу “CNN”: “Я не вірю світу й міжнародним документам, але вірю в ЗСУ і наших людей”⁶; друге – під час прес-конференції 23.04.2022 р.: “Україна вже зробила все – об'єдналася та солідаризувалася, і водночас об'єднала світ”⁷.

Висновки. Розвиток постмодерного суспільства пов'язують з тріумфом особистісної індивідуальності. Водночас постмодерн не визначає щось конкретне, лише “пост-” дозволяє уявити множинність прихованого та його глибинну невизначеність. Суспільна уява є специфічною людською формою життєдіяльності, оскільки передбачає створення образу для фактичного досягнення мети діяльності. Проте у своїй пам'яті людина утримує лише те, що для неї є найважливішим. Суспільна уява складає “завершений” образ, який може втрачати зв'язок з конкретним об'єктом, проте зберігати його типові риси. Відкриття архетипів дозволило розвинути образність мислення – імажінер з процесами індивідуальної та суспільної уяви, що постає архетипною матрицею і сучасним механізмом солідаризації української нації.

Подальші дослідження можуть бути спрямовані на пошук та осмислення орієнтирів щодо знаходження відповідей на множинні виклики епохи постмодерну та їх практичну реалізацію в сучасних соціальних системах.

Список використаних джерел

1. Durand G. Les structures anthropologiques de l'imaginaire. Paris: Dunod, 1984. 535 p.
2. Маффесолі М. Хвала релятивізму. *Соціологія: теорія, методи, маркетинг*. 2017. № 3. С. 37–48.
3. Заєць Д. “Indie-rock соціологія” Мішеля Маффесолі. *Соціологія: теорія, методи, маркетинг*. 2011. № 3. С. 74–83.
4. Плющ В.А., Танчер В.В. Трансформація політичного в етичне: Мішель Маффесолі про моральні цінності постмодерного соціуму. *Український соціум*. 2017. № 2. С. 37–47. <https://doi.org/10.15407/socium2017.02.009>
5. Афонін Е.А., Плющ В.А. Неотрайбалізм і сучасна політика децентралізації: аналіз ідей професора Сорбонни Мішеля Маффесолі. *Публічне урядування*. 2017. № 4. С. 34–47.
6. Афонін Е., Мартинов А. Теоретичні та методологічні аспекти розвитку української школи архетипіки. *Публічне управління: теорія та практика*. 2015. X. С. 13–18.
7. Юнг К.Г. Человек и его символы. Санкт-Петербург, 1996. 454 с.
8. Юнг К.Г. Архетип и символ. Москва: Знание, 1994. 340 с.
9. Vrechon P. Les parties politiques. Paris: Montchrestien, 1999. P. 158.
10. Маффесолі М. Час племен. Занепад індивідуалізму у постмодерному суспільстві. Київ: Києво-Могилянська академія, 2018. 262 с.
11. Дюркгейм Э. О разделении общественного труда. Метод социологии. Москва: Наука, 1991. 576 с.

⁶ Інтерв'ю Президента Володимира Зеленського телекомпанії CNN. 18.04.2022. URL: <https://www.youtube.com/watch?v=KHn-nv1yUSw>

⁷ Прес-конференція Президента Володимира Зеленського 23 квітня. 2022. URL: <https://www.youtube.com/watch?v=6tzdsGpQ9RY>

12. Дюркгейм Э. Социология. Ее предмет, метод, предназначение. Реальные и “ценностные” суждения. Москва: Канон, 1995. 352 с.

Отримано 26.05.22

References

1. Durand, G. (1984). The anthropological structures of the imaginary. Paris: Dunod [in French]
2. Maffesoli, M. (2017). Praise for relativism. *Sotsiologhiia: teoriia, metody, marketynh – Sociology: theory, methods, marketing*, 3, 37-48 [in Ukrainian]
3. Zaiets, D. (2011). “Indie-rock sociology” by Michel Maffesoli. *Sotsiologhiia: teoriia, metody, marketynh – Sociology: theory, methods, marketing*, 3, 74-83 [in Ukrainian]
4. Pliushch, V.A., Tancher, V.V. (2017). Transformation of politics into ethics: Michel Maffesoli on moral values of post-modern society. *Ukr. socium – Ukrainian society*, 2, 37-47. <https://doi.org/10.15407/socium2017.02.009> [in Ukrainian]
5. Afonin, E.A., Pliushch, V.A. (2017). Neo-tribalism and modern policy of decentralization: an analysis of the ideas of Professor Sorbonne Michel Maffesoli. *Publ. upr. – Public Administration*, 4, 34-47 [in Ukrainian]
6. Afonin, E., Martynov, A. (2015). Theoretical and methodological aspects of the development of the Ukrainian school of archetypes. *Publ. upr. – Public Administration*, 1, 13-18 [in Ukrainian]
7. Jung, C.G. (1996). Man and his symbols. Saint Petersburg [in Russian]
8. Jung, C.G. (1994). Archetype and symbol. Moscow: Znanie [in Russian]
9. Brechon, P. (1999). Political parties. Paris: Montchrestien [in French]
10. Maffesoli, M. (2018). The Time of the Tribes: The Decline of Individualism in Mass Society. Kyiv: National University of Kyiv-Mohyla Academy [in Ukrainian]
11. Durkheim, E. (1991). The Division of Social Work. The method of sociology. Moscow: Nauka [in Russian]
12. Durkheim, E. (1995). Sociology. Its subject, method, purpose. Real and “value” judgments. Moscow: Kanon [in Russian]

Received on 26.05.22